

Arheološki sledovi v slovenskem visokogorju

Sistematična raziskovanja arheoloških najdišč v visokogorju, ki so potekala v zadnjem desetletju, so kmalu dala zanimive rezultate in hkrati odprla nova vprašanja.¹ Ta se deloma razlikujejo od tistih, ki si jih zastavljamo ob arheoloških sledovih v nižini. Na območju naravne gozdne meje in nad njo so življenjske razmere ter s tem razmere za poselitev in razvoj gospodarstva precej trše od tistih v nižjih predelih. Človek je bil torej prisiljen v večje prilagajanje okolju. Po drugi strani pa so že v davni človekovi posegi lahko porušili krhko ravnovesje visokogorskega sveta. Razumevanje naravnih vplivov je tako zelo pomembno za interpretacijo gorskih najdišč.

Koroško čez prelaz Ljubelj. Že v davni so verjetno uporabljali tudi številne manjše, lokalne prehode čez Karavanke. Druga pomembnejša pot s Savske ravnine na Koroško pa prečka Kamniško-Savinjske Alpe čez prelaz Jezersko. Veliki predeli Kamniško-Savinjskih Alp so bili popolnoma odmaknjeni od prometa. Tudi središču Julijskih Alp so se glavne prometne poti izognile po dolinah Soče in Save.²

Odročni predeli visokogorja so bili obljudeni že v obdobju mlajšega paleolitika, kar dokazujeta auri-gnacijski jamski najdišči v Kamniško-Savinjskih Alpah: Potočka zijalka, 1700 m n. m., in Mokriška jama, 1495 m n. m.³

Prostor osrednje Slovenije je bil zelo redko poseljen v mezolitiku in neolitiku,⁴ maloštevilni sledovi pa vseeno nakazujejo človekovo prisotnost tudi v visokogorju. Kurišče iz Jame za skalami v Žagarjevi glavi (1550 m n. m.), v katerem sta bila odkrita dva kremenova odbitka, je datirano v zgodnji postglacial (toplo borealno dobo, 7500–6000 pred Kr.).⁵ V Potočki zijalki in Mokriški jami sta bili odkriti kurišči, ki sodita v atlantsko dobo (6000–3500 pred Kr.).⁶



Sl. 1: Prazgodovinska najdišča v visokogorju Slovenije

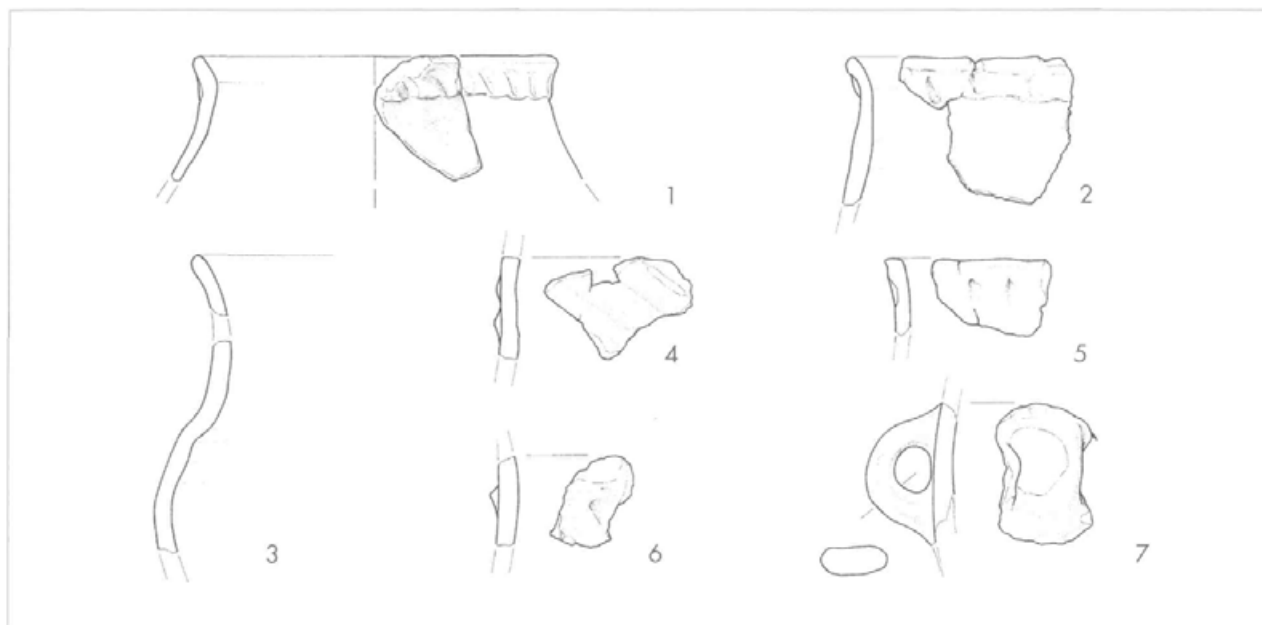
V Julijskih Alpah, Karavankah in v Kamniško-Savinjskih Alpah niha gozdna meja med 1200 in 1800 m n. m., medtem ko segajo najvišji vrhovi tudi 1000 m višje (Triglav 2864 m, Stol 2236 m, Grintovec 2558 m). Visokogorje je povečini zakraselo, tako da so vodni izviri redki in je travnatih površin sorazmerno malo. Gospodarsko so bile gore zanimive predvsem zaradi možnosti živinoreje v poletnih mesecih, rudnega bogastva, lova in oglarjenja. S Savske ravnine, razsežnega področja z zelo ugodnimi razmerami za kmetijstvo in dobrimi prometnimi zvezami, je bil mogoč hiter dostop (en dan hoje) v visokogorje Kamniško-Savinjskih Alp in Karavank ter na obrobje, ne pa tudi v osrednje območje Julijskih Alp. Čez Karavanke, ki so sorazmerno ozka pregrada, je potekala glavna prometna s

1 Odkritja številnih novih najdišč po letu 1995 so sad požrtvovalnega dela dr. Toneta Cevca, Franceta Steleta in Mirana Bremšaka. Raziskovanja so potekala v okviru Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU in Inštituta za arheologijo ZRC SAZU, finančno pa sta jih podprla Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije in Občina Kamnik.

Dr. Tonetu Cevcu, dr. Ivanu Turku in mag. Primožu Pavlinu se zahvaljujem za številne nasvete ob nastajanju članka. Risbe so delo Dragice Knific Lunder, načrti Mateje Belak.

2 D. Perko - M. Orožen Adamič (ured.): *Slovenija. Pokrajine in ljudje*, Ljubljana 1999. B. Jordan: *Planine v Karavankah*, v: *Geografski vestnik* 17, 1945, str. 49–104. E. Čerček: *Planine v južnih Kamniških Alpah*, v: *Geografski vestnik* 20–21, 1948–49, str. 37–86. A. Melik: *Planine v Julijskih Alpah*, Ljubljana 1950.





Sl. 2: Velika planina – Pečice. Keramika. M. 1 : 3.

Konec neolitika oziroma na začetku eneolitika je prišlo do močnejše poselitve na območju današnje Slovenije.⁷ Naselja segajo tudi na vznožja gorskih masivov, niso pa znani človekovi sledovi v visokogorju.

V obdobju kulture žarnih grobišč (mlajša in pozna bronasta doba; 13.–9. stol. pred Kr.) se z najdbami bronastega orožja prvič zgostijo dokazi o obiskih visokogorja (sl. 1).⁸ Posamezne kose orožja lahko v glavnem povežemo s kulturnim darovanjem, običajnim v tem času.⁹ Darovani predmeti se deloma vežejo na prelaze. Čez Predel, pod katerim je bil najden bronast polnoročajni meč iz obdobja Ha A (12.–11. stol. pred Kr.), je vodila pot iz Posočja proti Koroški.¹⁰ Prelaz Medvedjek v Karavankah, koder je bilo najdeno bodalo iz mlajše bronaste dobe (Bd D, Ha A; 13.–11. stol. pred Kr.), pa je moral biti zelo lokalnega pomena.¹¹ Drugi posamezni bronasti predmeti so bili najdeni na odmaknjenih območjih visokih planot ali go-

rovij: Stol nad Kobaridom, Lipanca, planina Baba nad Dovjem, Belščica, Velika planina, Korita na Dleskovški planoti, Mozirska planina na Golteh.¹²

Arheološko najboljše raziskana je razsežna planota Velika planina (1450–1667 m n. m.) v Kamniško-Savinjskih Alpah. Osrednja točka leži na 1550 m visokih Pečicah, kjer je stala naselbina iz obdobja kulture žarnih grobišč. Najdene je bilo veliko keramike, žal pa v sondah ni bilo odkritih ostankov stavb (sl. 2).¹³ Nedaleč stran od naselbine je bila po naključju naj-

3 S. Brodar - M. Brodar: *Potočka zijalka. Visokoalpska postaja aurignacijskih lovcev*, Dela 1. razr. SAZU 24, Inštitut za arheologijo 13, Ljubljana 1983. M. Brodar: *Mokriška jama, nova visokoalpska aurignaška postaja v Jugoslaviji*, v: *Razprave 4. razr. SAZU 5*, 1959, str. 419–469.

4 M. Brodar: *Mezolitik*, v: *Praistorija jugoslavenskih zemalja 1*, Sarajevo 1979, str. 192–194. A. Velušček: *Neolithic and Eneolithic Investigations in Slovenia*, v: *Arheološki vestnik 55*, 1999, str. 59–79.

5 I. Turk - A. Šercelj: *Najstarejši dokazani obisk Ratitovca*, v: *Loški razgledi 35*, 1988, str. 13.

6 M. Brodar: *Poskusno izkopavanje v Mokriški jami*, v: *Arheološki vestnik 6*, 1955, str. 212, 215–216; Brodar - Brodar (op. 3), str. 170–171; Turk - Šercelj (op. 5), str. 12–13.

7 Velušček (op. 4).

8 Turk - Šercelj (op. 5), str. 14. I. Šinkovec: *Katalog posameznih kovinskih najdb bakrene in bronaste dobe*, v: B. Teržan (ured.) *Deposke in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem 1*, Katalogi in monografije 29, Ljubljana 1995, str. 29–127.

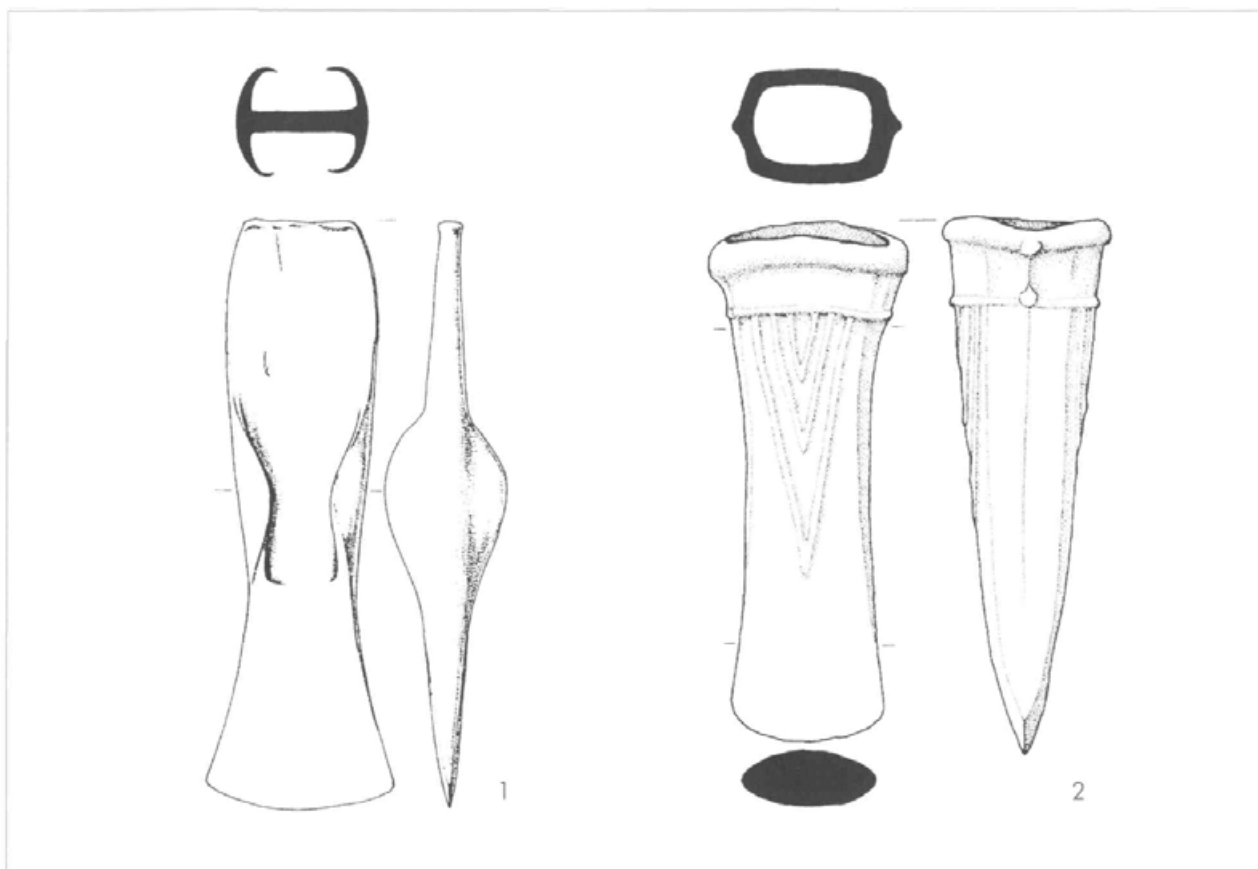
9 I. Šinkovec: *Posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe*, v: B. Teržan (ured.) *Deposke in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem 2*, Katalogi in monografije 30, Ljubljana 1996, str. 125–163. B. Teržan: *Sklepna beseda*, v: B. Teržan (ured.) *Deposke in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem 2*, Katalogi in monografije 30, Ljubljana 1996, str. 254–256. O naključnih možnostih izgube predmetov F. Mandl: *Nachträge zur Geschichte der Weidewirtschaft auf dem östlichen Dachsteinplateau*, v: G. Cerwinka - F. Mandl (ured.) *Dachstein. Vier Jahrtausende Almen im Hochgebirge 2 = Mitteilungen der ANISA 18/ 1–2*, 1997, Gröbming 1998, str. 234.

10 Okolica Strmca; Šinkovec (op. 8), str. 109, t. 32: 216.

11 1698 m n. m.; W. Šmid: *Die Bronzezeit in Krain*, v: *Carniola 2*, 1909, str. 12. Turk - Šercelj (op. 5), str. 14; Šinkovec (op. 8), str. 97, t. 27: 188.

12 Turk - Šercelj (op. 5), str. 14; Šinkovec (op. 8), str. 51, 53, 55, 60, 82, 99, t. 9: 53; 10: 61; 11: 67; 14: 81; 23: 145; 28: 194.

13 Predhodna poročila: T. Cevc: *Davne sledi človeka v Kamniških Alpah*, Ljubljana 1997, str. 32–34. J. Horvat: *Vorgeschichtliche und römische Besiedlung der Kamniške Alpe (Slowenien)*, v: Ph. Della Casa (ured.) *Prehistoric alpine environment, society, and economy. Papers of the international colloquium PAESE '97 in Zürich = Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 55*, Bonn 1999, str. 184, sl. 7: 1–4. J. Horvat: *Colonizzazione preistorica e romana sulle Alpi di Kamnik (Slovenia)*, v: S. Santoro Biachi (ured.) *Studio e conservazione degli insediamenti minori romani in area alpina = Studi e Scavi 8*, Imola 1999, str. 64, sl. 6: 1–4.



Sl. 3: Velika planina. Bron. M. 1 : 2.

dena plavutasta sekira iz mlajše bronaste dobe (Bd D, Ha A; 13.–11. stol. pred Kr.; sl. 3: 1).¹⁴ Tudi na drugih območjih Velike planine so bili odkriti prazgodovinski sledovi. Z Dovje ravni poznamo tulasto sekiro (sl. 3: 2) iz obdobja Ha A (12.–11. stol. pred Kr.).¹⁵ Nekaj prazgodovinskih črepinj je bilo izkopanih v Nandetovi jami na Dovji griči.¹⁶ Na Mali planini, v bližini Domžalskega doma (1 km od Pečic), smo odkrili razpršeno prazgodovinsko keramiko in kamnito orodje, ki se ne veže na naselbinske strukture. Maloštevilne najdbe kažejo na počivališče oziroma na mesto občasne prisotnosti in dejavnosti človeka.¹⁷

Bronasto bodalo z Lipance, visoke planine v Julijskih Alpah, je verjetno ležalo okoli 90 višinskih metrov pod podrobneje nedatirano prazgodovinsko postojanko (Nove koč, 1730 m n. m.). Na Lipanci je bila najdena tudi kamnita sekira.¹⁸

Ob veliki previsni skali na Zgornjem Povdnu pod Rati-tovcem (1360 m n. m.) so odkrili razpršene drobce oglja, odlomke prazgodovinske keramike in kremenov odbitek. Najdišče verjetno sodi v bronasto dobo, po legi pa lahko sklepamo na začasno zavetišče.¹⁹

Arheološke raziskave na Veliki planini in Lipanci so pokazale, da so v sorazmerni bližini deponiranih ali izgubljenih predmetov verjetno ležale sočasne naselbinske točke. Na najdiščih s prazgodovinsko keramiko ni videti umetnega preoblikovanja površine ali sledov kamnitih konstrukcij, kar bi verjetno govorilo za preprosta zavetišča iz lesa ali celo šotorišča. Igle s Korit na Dleskovški planoti (sl. 4: 1), ki sodi v zgodnji del

žarnogrobišnega obdobja – Bd D in Ha A 1 (13. in 12. stol. pred Kr.),²⁰ pa skoraj gotovo ne moremo povezovati s seliščem. Po geografski situaciji in pregledu terena domnevamo, da gre za osamljen predmet, izgubljen ali odložen na poti.

Po koncu bronaste dobe ugasne običaj deponiranja bronastih predmetov in s tem tudi eden pomembnih arheoloških sledov v visokogorju. Na območju Dachsteina v Visokih Turah so bile visoke planine obljudene od srednje do pozne bronaste dobe (Bd B – Ha B1; 15.–10. stol. pred Kr.). Nato raziskovalci ugotavljajo do zgodnje rimske dobe prekinitve v obljudenosti planin, ki jo povezujejo predvsem s slabšimi podnebnimi razmerami v 1. tisočletju pr. Kr. Podnebje je šele na začetku rimske dobe zopet doseglo opti-

14 Približno locirana na območje, oddaljeno 250 do 400 m od Pečic; Šinkovec (op. 8), str. 51, t. 9: 53.

15 Šinkovec (op. 8), str. 60, t. 14: 81.

16 F. Leben: *Velika planina*, v: Varstvo spomenikov 12, 1967, str. 105–106.

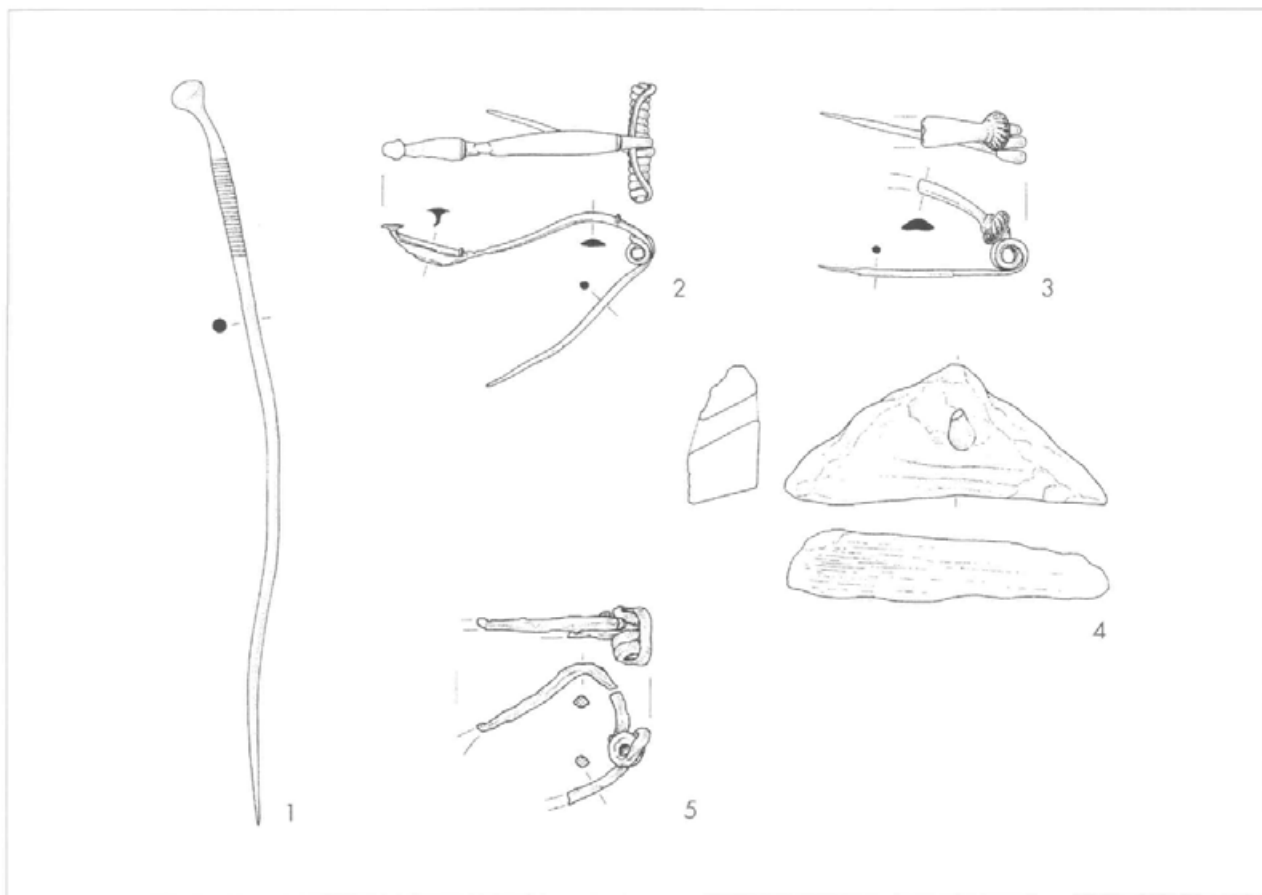
17 Raziskovanje leta 2001. Najdišče pod imenom Vršiči pri T. Cevc: *Tri tisočletja Velike planine*, v: Kamniški zbornik 15, Kamnik 2000, str. 113.

18 V. Šribar: *Najdiščno poročilo o sondah na Lipanci*, v: Geografski zbornik 3, 1955, str. 321, 326–329.

19 Turk - Šercelj (op. 5).

20 Tip Deinsdorf; J. Řihovský: *Die Nadeln in Mähren und im Ostalpengebiet*, Prähistorische Bronzefunde XIII, 5, München 1979, str. 74–84.





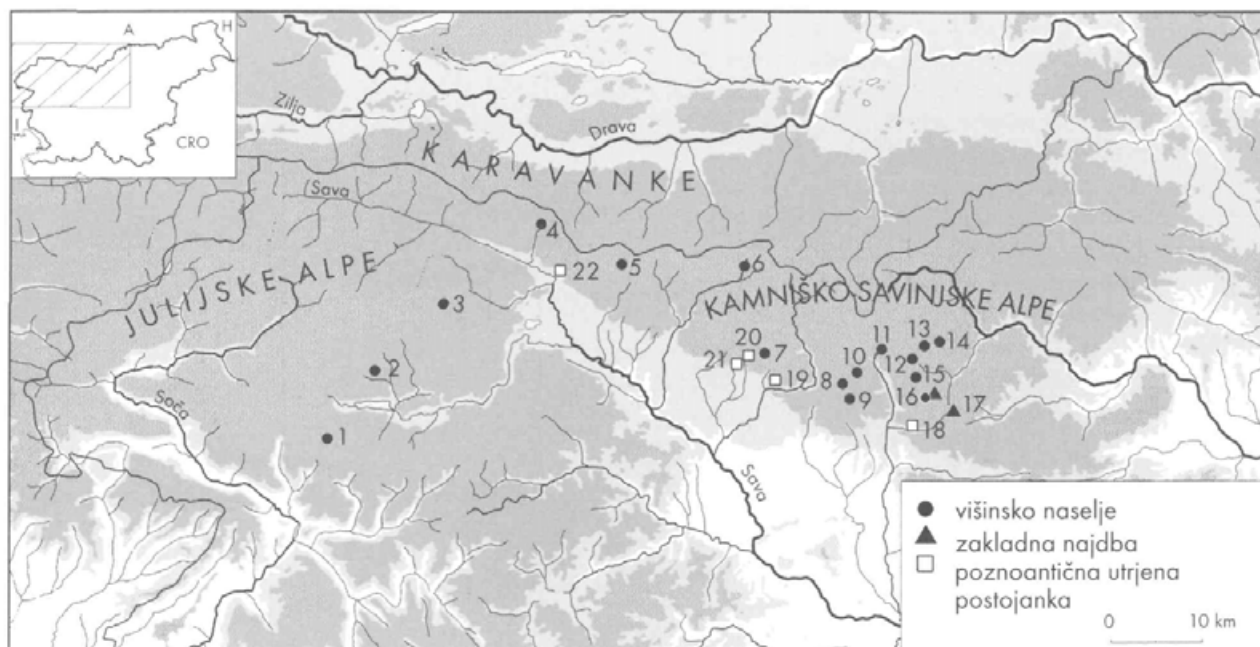
Sl. 4: 1 Korita, 2–4 Koren, 5 Velika planina. 1–3 bron, 4 kamen, 5 železo. M. 1 : 2.

mum.²¹ Kaže, da se razmere na južnem obrobju Alp razlikujejo od tistih v Visokih Turah. Na planini Koren smo odkrili ostanke, ki sodijo v starejšo železno dobo. Na območju, kamor so verjetno odlagali odpadke iz bližnje, še neraziskane stavbe, sta bili poleg keramike najdeni tudi certoška fibula (sponka) iz 5. stol. pred Kr. (sl. 4: 2)²² ter certoška fibula, datirana od sredine 5. do sredine 3. stol. pred Kr. (sl. 4: 3).²³ Na obljudenost gora na koncu latenskega obdobja (1. stol. pred Kr.) kaže posamična najdba fibule z Velike planine (sl. 4: 5).²⁴ Najdbi s Korena in Velike planine bi torej lahko nakazovali kontinuirano obljudenost visokogorja skozi vso železno dobo.

Z rimsko dobo se število naselbinskih točk v visokogorju bistveno poveča (sl. 5). Izrazita zgotovitev najdišč v Kamniško-Savinjskih Alpah je gotovo odraz večje raziskanosti. Savska ravan na vznožju gorovja je bila v rimski dobi gosto poseljena²⁵ in med prebivalstvom je moral biti staroselski element zelo močan.²⁶ Tako kot prazgodovinska tudi rimska visokogorska najdišča ležijo na obsežnih travnatih območjih na današnji gozdni meji – to je na starih visokih planinah, ki so bile prvič omenjene v pisnih virih poznega srednjega veka.²⁷ Ponekod, npr. na Veliki planini, je bila nekoč gozdna meja gotovo višja in je redke gozd segal še na območje najdišča.²⁸ Planine v Kamniško-Savinjskih Alpah in v Karavankah so jasno geografsko zaključena območja, razmejena z grebeni in vrhovi. Intenzivnejše raziskave so pokazale, da je v rimski dobi verjetno stalo selišče na vsaki taki planini. Med posameznimi rimskimi najdišči je vsaj 2 uri hoje. Kaže, da so bili najpomembnejši naravni pogoji za umestitev selišča:

obstoj ali možnost priprave obsežnega travnatega območja, pogosto lega na robu sedanjih (in nekdanjih) pašnikov, varnost pred plazovi pozimi in meteorinimi vodami poleti, pregled nad planino in nad dostopi nanjo, osončenost, zavetrje. V bližini navadno izvira voda, vendar izviri niso bili najdeni na vseh

- 21 F. Mandl: *Das östliche Dachsteinplateau. 4000 Jahre Geschichte der hochalpinen Weide- und Almwirtschaft*, v: G. Cerwinka - F. Mandl (ured.): *Dachstein. Vier Jahrtausende Almen im Hochgebirge 1 = Mitteilungen der ANISA 17/2–3*, Gröbming 1996, str. 48–49, 52–53. Mandl (op. 9), str. 233.
- 22 Tip 5; B. Teržan: *Certoška fibula*, v: *Arheološki vestnik* 27, 1976, str. 323–324, 352–353.
- 23 Tip10; Teržan (op. 22), str. 331–336, 364–368.
- 24 Cevc (op. 13), str. 35, 38, sl. 37–38; Horvat: *Besiedlung* (op. 13), str. 185, sl. 6: 3; Horvat: *Colonizzazione* (op. 13), str. 65, sl. 5: 3. Mogoče sodi v starejšo železno dobo tudi nožiček z Velike planine, Cevc (op. 17), str. 113, 115, sl. 4.
- 25 M. Sagadin: *Poselitvena slika rimskega podeželja na Gorenjskem*, v: *Kranjski zbornik*, Kranj 1995, str. 13–22.
- 26 M. Šašel Kos: *The Roman Inscriptions in the National Museum of Slovenia*, Situla 35, Ljubljana 1997, str. 287–288.
- 27 T. Cevc: *Vpliv zemljišča in družbeno-zgodovinskih razmer na življenje pastirjev v naravnih zavetiščih na planinah v Kamniških Alpah*, v: *Slovenski etnograf* 30, 1977, str. 94–102. Cevc (op. 13), str. 19–24.
- 28 F. Lovrenčak: *Zgornja gozdna meja v Kamniških Alpah v geografski luči*, v: *Geografski zbornik* 16, 1976, str. 55–60.



Sl. 5: Rimska visokogorska najdišča: 1. Planina za Migovcem, 2. Krstenica, 3. Klek, 4. Belska planina (Svečica), 5. Zelenica, 6. Pungart, 7. Dolga njiva pod Cjanovco, 8. Dolga njiva, 9. Koren, 10. Ovčarija v Kalcah, 11. Na stanu, 12. Čohavnica, 13. Vodotočnik, 14. Sedelce na Dleskovški planoti, 15. Rzenik, 16. Velika planina. Zakladi: 16. Velika planina, 17. Volovljek. Izbrane poznoantične višinske utrjene naselbine: 18. Sv. Primož, 19. Sv. Jakob, 20. Gradišče nad Bašljem, 21. Sv. Lovrenc, 22. Ajdna.

ugotovljenih lokacijah. V večini primerov so bili na najdiščih odkriti temelji le ene kočje iz rimske dobe, torej gre za zelo majhne postojanke.²⁹ Planina Na stanu pod Kamniškim sedlom je bila obljudena od prehoda 1. v 2. stol. do vsaj 4. stol. po Kr. (sl. 6: 3–7).³⁰ Na Čohavnici je bil odkrit dvojni gumb, datiran v 2. do 3. stol. po Kr. (sl. 6: 8).³¹ Vsa rimska najdišča, od koder je znanega nekoliko več gradiva, se nadaljujejo v poznoantični čas, od 4. do 6. stol. po Kr., oziroma sodijo izključno v to obdobje (Klek, Pungart, Dolga njiva, Koren, Na stanu, Velika planina, Sedelce na Dleskovški planoti). Kaže celo, da je bila večina postojank prvic močnejše obljudena šele v pozni antiki.

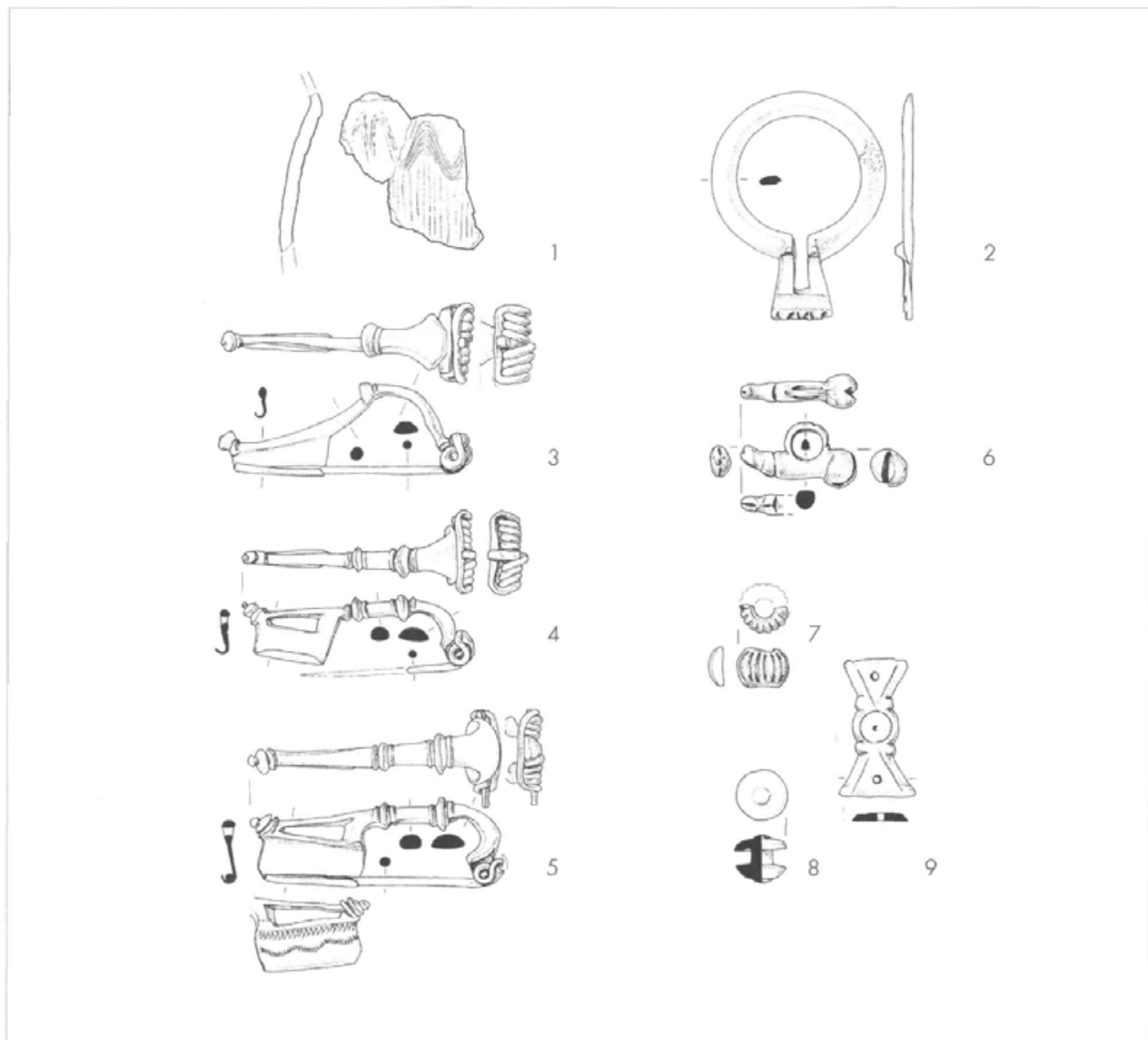
Rimske postojanke lahko datiramo po sorazmerno številnih kovinskih najdbah, predvsem delih noše in posamičnih novcih.³² Veliko je loncev iz grobe kuhinjske keramike, pri katerih je za datacijo pomembna prisotnost okrasa vrezane valovnice, značilnega za obdobje od konca 4. stol. dalje (sl. 6: 1).³³ Namizna lončenina iz prečiščene gline je zelo redka. Na vseh točkah se pojavljajo tudi brusni kamni. Razen nožev ni bilo železnega orodja. Zanesljivi ostanki orožja niso bili odkriti. Pogoste pa so najdbe železnih zvoncev ali njihovih delov, verjetno tudi naključno izgubljenih izven ožjih območij naselbin.³⁴

Dve rimskodobni najdbi lahko povežemo s kulturnim darovanjem. Na prelazu Volovljek (Kranjski Rak; 1029 m), ki povezuje stranski dolini Črne in Lučnice in čez katerega vodi eden od pristopov na Veliko planino, sta bili najdeni dve zlati noriško-panonski fibuli z začetka 2. stol. po Kr. (sl. 7). Pari takšnih sponk so bili del ženske domorodne noše, toda izjemnost materiala ter

lega na prelazu kažeta, da gre prej za daritveni zakop kot za izgubljena predmeta.³⁵ Na Veliki planini smo pod velikim kamnom odkrili verjetno namerno položeno obročasto fibulo, datirano v 3.–4. stol. po Kr. (sl. 6: 2).³⁶

- 29 M. Bremšak: *Življenje v planinah pred tisočletji*, v: *Planinski vestnik* 4, april 2000, str. 150–154.
- 30 Cevc (op. 13), str. 51–59. T. Cevc: *Planina Na stanu (1450 m) pod Kamniškim sedlom (1884 m) v antiki in srednjem veku*, v: *Traditiones* 27, 1998, str. 9–23. Horvat: *Besiedlung* (op. 13), str. 186–187. Horvat: *Colonizzazione* (op. 13), str. 65.
- 31 Horvat: *Besiedlung* (op. 13), str. 187, sl. 6: 12; Horvat: *Colonizzazione* (op. 13), str. 65, sl. 5: 12.
- 32 Cevc (op. 13); Horvat: *Besiedlung* (op. 13); Horvat: *Colonizzazione* (op. 13).
- 33 H. Rodriguez: *Die Zeit vor und nach der Schlacht am Fluvius Frigidus (394 n. Chr.) im Spiegel der südostalpinen Gebrauchskeramik*, v: *Arheološki vestnik* 48, 1997, str. 153–177.
- 34 T. Knific - I. Murgelj: *Železni zvonci v Sloveniji*, v: *Traditiones* 25, 1996, str. 45–68. Prim.: F. Mandl: *Weideglocken und Schellen aus der Dachstein- und Salzkammergutregion*, v: *Mitteilungen der ANISA* 21/1–2 = *Alpen, Archäologie, Felsbildforschung, Studien und Dokumentationen* 5, 2000, str. 74–84.
- 35 J. Garbsch: *Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert*, *Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte* 11, München 1965, str. 68–69, tip A 238 p. L. Pauli: *Einheimische Götter und Opferbräuche im Alpenraum*, v: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II.18.1, 1986, str. 843–844.
- 36 Horvat: *Besiedlung* (op. 13) str. 186, sl. 6: 4; Horvat: *Colonizzazione* (op. 13), str. 65, sl. 5: 4.





Sl. 6: 1–2 Velika planina, 3–7 Na stanu, 8 Čohavnica, 9 Koren. 1 keramika, 2 srebro, 3–6, 8–9 bron, 7 steklo. M. 1 : 2.

Na planini Dolga njiva je bil izkopan tloris stavbe iz poznoantičnega obdobja (sl. 8).³⁷ Stavba je stala na severnem robu travnate doline, ki leži nad sedanjo gozdno mejo (1685 m. n. m.). S točke je dober pregled nad vsem območjem in nad dostopi. Današnji izvir vode leži na drugem koncu doline, okoli 280 m daleč od rimske stavbe. Pašno območje zajema dolino, razteza pa se še daleč proti vrhu Kalškega grebena (2224 m n. m.). Planina je še danes deloma živa. Poleg sodobnega stanu je videti še ostanke več pozno-srednjeveških ali novoveških stavb ter dve preprosti zavetji.³⁸

Antična stavba je bila postavljena na nekoliko proti jugu nagnjeni polici in usmerjena skoraj točno v smeri vzhod-zahod (sl. 9). Temelji zidov so bili grajeni brez malte, s kamni, pobranimi po planini. Kamni so bili zloženi neurejeno, mešano večji in manjši. Graditelji se niso potrudili, da bi lice zidu poravnali ali dobili prilegajoče se robove. Številni temeljni kamni so bili premaknjeni, zato je bilo zid težko natančno rekonstruirati. Širina zidov je bila okoli 80 cm. Samo na južni strani, kjer so zaradi nevarnosti polzenja po bregu navzdol sistematično uporabili večje kamne, je bil zid širši – okoli 100 cm. Zaradi padca terena je bil na jugu

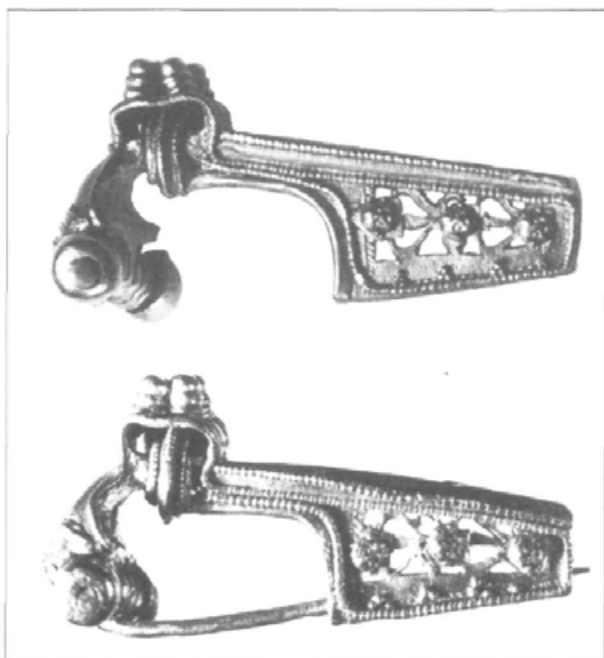
naložen tudi v več legah. Na zunanji strani je bil južni zid utrjen s še eno vrsto velikih kamnov, ki je verjetno samo preprečevala zdrs po pobočju in ni segala v višino. Najverjetneje je bil vhod na zahodni strani, kjer je dostop do stavbe po ravnem. Žal je bil prav na tem delu zid uničen. Zunanje mere stavbe brez južnega podpornega zidu so 5,10 x 4,40 m.

Kamniti temelji so verjetno segali samo toliko v višino, da so služili kot izolacija lesenih nadgradnji ter hkrati izravnavali padec zemljišča. Ker ni bilo sledov lukenj ali temeljev za pokončne stebre, lahko sklepamo na blokovno gradnjo, torej na brunarico.³⁹

37 *Predhodna poročila*: Cevc (op. 13), str. 74–80; Horvat: *Besiedlung* (op. 13), str. 187; Horvat: *Colonizzazione* (op. 13), str. 65.

38 Cevc (op. 27), str. 107–110. T. Bregant: *Keramično gradivo iz zijalk na Lepi glavi in Dolgi njivi*, v: *Slovenski etnograf* 30, 1977, str. 113–120.

39 Prim. Mandl (op. 21), str. 50. B. Hebert: *Ergrabung einer römischerzeitlichen Almhütte in den Rotböden*, v: G. Cerwinka - F. Mandl (ured.): *Dachstein. Vier Jahrtausende Almen im Hochgebirge 2 = Mitteilungen der ANISA* 18/1–2, 1997, Gröbming 1998, str. 206.



Sl. 7: Volovljek. Zlato. Po Pauli (op. 35) t. 9: 2.

Hodna površina v notranjosti stavbe je bila uničena. Ostala je tanka kulturna plast in večina drobnih najdb je zaradi padca terena ležala ob južnem zidu. V jugozahodnem vogalu stavbe so stali trije veliki kamni. Verjetno niso pripadali ruševini zidu, temveč so bili v prvotni legi. Po polkrožni razporeditvi ter legi v vogalu in ob domnevnem vhodu sklepamo, da gre mogoče za ostanek ognjišča.

Stavba je bila verjetno zapuščena, za kar govori le malo žganine in malo najdb razbite lončenine, ki sodi v poznoantično obdobje.

V globeli, 2–3 m pod antično stavbo je bilo že pred arheološkimi raziskavami odkritih več poznoantičnih kovinskih in keramičnih najdb. Sredi tega območja smo izkopali sondo (2 x 5 m). Ugotovili smo, da je bila na naravno ilovnato osnovo nasuta plast grušča, pomešana s temno zemljo, ogljem in poznoantično keramiko. Plast verjetno predstavlja enkratni dogodek na začetku človekovih posegov v ta del planine. Višje se je odlagala plast zemlje z ogljem in poznoantičnimi najdbami, ki jo razlagamo kot odpad iz poznoantične stavbe.

Za razliko od skromnih najdb znotraj hiše sta bili obe kulturni plasti v globeli pod hišo sorazmerno bogati in zanimivi. Med njima ni večje kronološke razlike. Prevladujejo seveda odlomki grobih kuhinjskih loncev, najdeni pa so bili tudi ostanki steklenega kozarca, zatič amfore, novca (341–348 po Kr.),⁴⁰ železna obročasta fibula in bronast prstan (sl. 10). Drobna materialna kultura se torej ujema s tisto z najdišč v nižje ležečih območjih med 4. in 6. stol. po Kr.

Nahitro zloženi kamniti temelji, nad katerimi je bila lesena nadgradnja, kažejo, da gre za skrajno funkcionalno stavbo, namenjeno le za nekaj tednov bivanja v poletnih mesecih. Po načinu gradnje temeljev je stav-

ba z Dolge njive primerljiva z rimskodobno koč v Rotbödnu na Dachsteinu.⁴¹ Bistveno slabše je grajena kot stavbe v stalnih utrjenih višinskih naselbinah, v katere se je prebivalstvo umaknilo iz mest in nižin v prvi polovici 5. stol. Le-te ležijo na odmaknjenih, težko pristopnih področjih, do višine okoli 1000 m n. m. Stavbe v njih so največkrat zidane z malto, iz lomljencev, lica zidov so natančno poravnana. V redkih pomembnejših stavbah se pojavlja centralna kurjava.⁴² Takšne stalne naselbine poznamo tudi po obrobju Karavank in Kamniško-Savinjskih Alp: Ajdna nad Potoki, Sv. Lovrenc in Gradišče nad Bašljem, Sv. Jakob nad Preddvorom, Sv. Primož nad Kamnikom.

Poznoantične postojanke na Dolgi njivi ne moremo povezovati ne s prometnimi potmi ne z rudarsko dejavnostjo. Najbolj naravna razlaga je, da gre za poletno bivališče pastirjev. Tudi druge postojanke v Kamniško-Savinjskih Alpah so odmaknjene od prometnih poti in večinoma ležijo na rudarsko nezanimivih območjih. Z obsežnimi gorskimi pašniki v zaledju in z lego 500 do 1000 m nad stalnimi višinskimi naselji pozne antike, nameščeni na obrobju visokogorja, najverjetneje odsevajo del poznoantične gospodarske dejavnosti.⁴³ Pomisliti moramo predvsem na pašo poleti. Pomen čred v visokogorju je moral biti v pozni antiki še posebej velik, saj so bile v gorah zanesljivo zaščitene pred roparskimi pohodi preseljujočih se ljudstev in različnih vojsk. Morda so v nekem trenutku prav take črede predstavljale edino možnost preživetja majhnih poznoantičnih skupnosti. Tako si lahko tudi razlagamo izrazito zgostitev visokogorskih najdišč v pozni antiki.

V jugovzhodnoalpskem prostoru je prišlo konec 6. ali na začetku 7. stol. do priselitve slovanskega prebivalstva in postopne slavizacije staroselcev. Poznoantične višinske naselbine so bile nasilno uničene ali opuščene.⁴⁴ Prav tako so bile opuščene visokogorske postojanke in ni arheoloških sledov, ki bi jih lahko uvrstili v zgodnjerednjeveško obdobje. Na slovenskem prostoru so se sicer ohranila pedslovenska imena za gorovja. Številne tehnične izraze na področju planšarskega gospodarstva je slovenščina prevzela iz romanskih jezikov. Vendar se trenutno ne da arheološko dokazati stika med Romani in Slovani na področju visokogorja.⁴⁵

40 Določila A. Miškec, Narodni muzej Slovenije.

41 Hebert (op. 39).

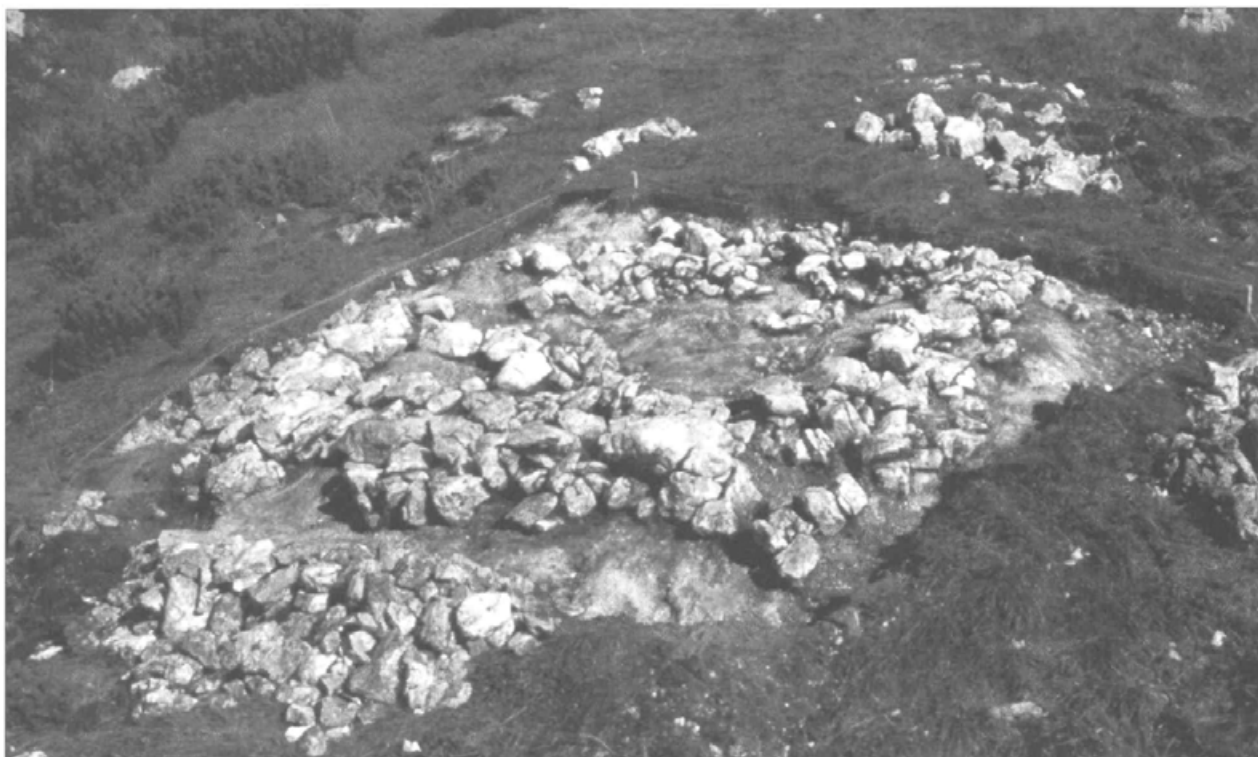
42 S. Ciglenciki: *Höhenbefestigungen aus der Zeit vom 3. bis 6. Jh. im Ostalpenraum*, Dela 1. razr. SAZU 31, Inštitut za arheologijo 15, Ljubljana 1987. S. Ciglenciki: *Results and Problems in the Archaeology of the Late Antiquity in Slovenia*, v: *Arheološki vestnik* 50, 1999, str. 287–309.

43 Podobno povezavo domneva Mandl (op. 9), str. 235.

44 Ciglenciki: *Results* (op. 42).

45 T. Cevc: *Genese der slowenischen Volkskultur*, v: R. Bratož (ured.): *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo*, Situla 39, Ljubljana 2000, str. 559–580.





Sl. 8: Temelji poznoantične stavbe na planini Dolga njiva. Foto F. Stele.

Pisni viri pričajo o planšarstvu v planinah od visokega srednjega veka dalje.⁴⁶ Etnologija je podrobno proučevala razvoj in tipologijo stavbne arhitekture v planinah.⁴⁷ Z namenom, da bi odkrili materialne dokaze za razvoj specifičnih ovalnih planšarskih stavb z Velike planine, so bili arheološko raziskani ostanki kočje iz 17. stol. Pokazalo se je, da je tloris skoraj popolnoma primerljiv s kočami z začetka 20. stol. Koča iz 17. stol. je imela že vse bistvene elemente: pravokotno pastirjevo izbo s pravokotnim odprtim ognjiščem pri vходу ter ovalno lopo za živali, ki je obkrožala pastirjevo izbo. Obe pa je prekrivala skupna lesena streha.⁴⁸ Z arheološkimi raziskavami je bila na več najdiščih pridobljena tudi drobna materialna kultura poznega srednjega in zgodnjega novega veka, ki je postala predmet proučevanja etnologije in arheologije. Poleg delov nože, opreme, orodja in podkev⁴⁹ je zanimiva tudi keramika.⁵⁰ Cevc ugotavlja v študiji o skledah med 15. in 20. stol. njihovo kronologijo in tudi posebno vlogo v povezavi s sirarstvom, katerega pojav pomeni uveljavitev pravega planšarskega gospodarstva.⁵¹

V prihodnosti bo potrebno v visokogorju nadaljevati z arheološkimi raziskavami arhitekture in drobne materialne kulture visokega srednjega veka, da bomo v končni fazi lahko odgovorili tudi na vprašanja o kontinuiteti oziroma o vrzeli med dokazano obljudenostjo planin v pozni antiki in v visokem srednjem veku.

Archäologische Zeugnisse im slowenischen Alpengebiet⁵²

Zusammenfassung

Im Gebiet Sloweniens findet man ausgedehnte Hochgebirgsbereiche in den Julischen Alpen, den Karawanken und den Kamniker Alpen (Steiner Alpen). In der Urnenfelderzeit (13.–9. Jh. v. Chr.) verdichteten sich mit den Funden der Bronzewaffen zum erstenmal die Zeugnisse von den Besuchen des Hochgebirges (Abb. 1). Die geopferten Gegenstände sind zum Teil an die Pässe gebunden (Predel, Medvedjek). Andere einzelne

- 46 V. Novak: *Planinska paša*, v: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev* 1, Ljubljana 1970, str. 352–360. Cevc (op. 27), str. 94–103.
- 47 T. Cevc: *Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem*, Ljubljana 1984. T. Cevc: *Tipologija tradicionalnih pastirskih in planšarskih stavb v slovenskih Alpah*, v: T. Cevc (ured.): *Planšarske stavbe v Vzhodnih Alpah*, Ljubljana 1995, str. 50–65.
- 48 T. Cevc: *Velika planina*³, Ljubljana 1993, str. 27–38, 99–100. T. Cevc (op. 17).
- 49 Cevc (op. 30). T. Cevc: *Nova spoznanja o planšarstvu na Veliki planini v Kamniških Alpah*, v: *Traditiones* 25, 1996, str. 69–79.
- 50 Bregant (op. 38). M. Horvat: *Obdelava lončenine z Velike planine*, v: *Traditiones* 25, 1996, str. 81–89. Cevc (op. 13).
- 51 T. Cevc: *Lončene posode pastirjev*, Ljubljana 2000.
- 52 *Die deutsche Übersetzung des Aufsatzes wird mit kleineren Änderungen in der Zeitschrift Histoire des Alpes, Storia delle Alpi, Geschichte der Alpen* 7, 2002, publiziert. Den Aufsatz übersetzte dr. Marija Javor Briški.



Sl. 9: Tloris poznoantične stavbe na planini Dolga njiva. M. 1 : 50.

Bronzegegenstände wurden in abseitsgelegenen Bereichen der Hochplateaus oder der Gebirge entdeckt. Archäologisch am besten erforscht ist das ausgedehnte Plateau Velika planina in den Kamniker Alpen. Der zentrale Punkt liegt auf den 1550 m hohen Pečice, wo sich eine Siedlung aus der Urnenfelderzeit befand (Abb. 2). Unweit der Siedlung stieß man zufällig auf ein Lappenbeil aus der Jungbronzezeit (Bz D, Ha A; Abb. 3: 1). In den Fundorten mit vorgeschichtlicher Keramik sind keine künstliche Umformungen der Oberfläche oder Spuren von Steinkonstruktionen erkennbar. Wie die archäologischen Forschungen auf der Velika planina und der Lipanca gezeigt haben, lagen in relativer Nähe der deponierten oder verlorenen Gegenstände wahrscheinlich zeitgleiche Siedlungsstellen.

Auf der Alm Koren fanden wir Reste, die zur älteren Eisenzeit gehören (Abb. 4: 2,3). Auf die Besiedlung der Berge am Ende der La-Tène-Zeit deutet der Einzelfund einer Fibel von der Velika planina (Abb. 4: 5).

Mit der römischen Zeit steigt die Zahl der Siedlungsstellen im Hochgebirge erheblich an (Abb. 5). Die wichtigsten natürlichen Bedingungen für die Errichtung einer Siedlung waren offensichtlich: die Existenz oder die Möglichkeit der Vorbereitung einer weiten Wiesenfläche, häufig die Lage am Rand der jetzigen (und ehemaligen) Weiden, der Schutz vor Lawinen im

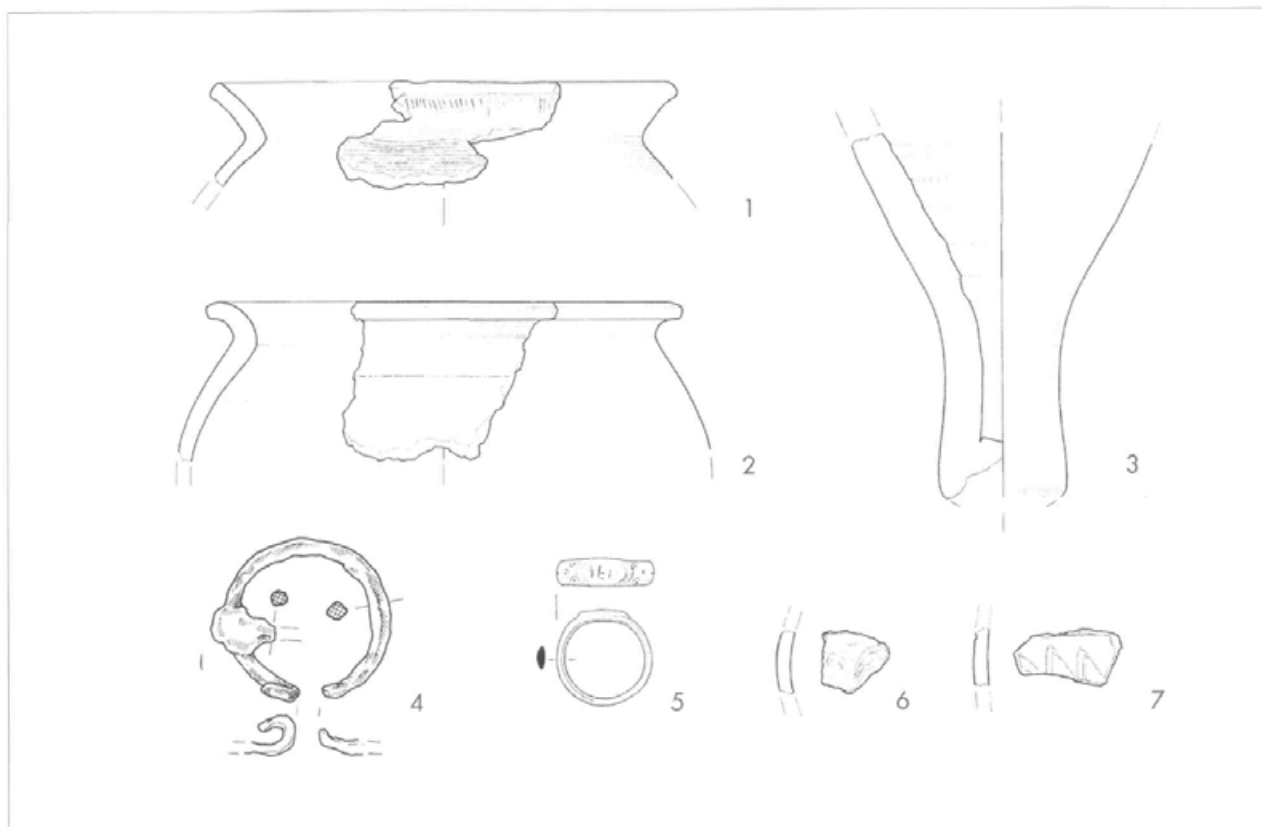
Winter und vor Niederschlagswasser im Sommer, der Überblick über die Alm und ihre Zugänge, die Besonnung und der Windschutz. In der Nähe entspringt gewöhnlich Wasser, jedoch wurden nicht an allen festgestellten Orten Quellen gefunden. In der Mehrzahl der Fälle wurde in den Fundorten das Fundament nur einer Hütte aus der römischen Zeit entdeckt, also handelt es sich um sehr kleine Stationen.

Die römischen Stellen kann man nach den relativ zahlreichen Metallfunden, vor allem nach den Trachtenteilen und den einzelnen Münzen, datieren. Die Alm Na stanu unter dem Sattel Kamniško sedlo war von der Wende vom 1. zum 2. Jh. bis mindestens zum 4. Jh. bevölkert (Abb. 6: 3–7). Alle römischen Fundorte, wovon etwas mehr Material bekannt ist, setzen sich in die Spätantike fort, vom 4. bis zum 6. Jh. n. Chr., oder sie fallen ausschließlich in diese Zeit.

Zwei römerzeitliche Funde kann man mit kultischer Opferung in Verbindung bringen (Velika planina, Abb. 6: 2; Volovljek, Abb. 7).

Auf der Alm Dolga njiva wurde der Grundriß eines Gebäudes aus der Spätantike ausgegraben (Abb. 8, 9, 10). Das Fundament der Mauern wurde ohne Mörtel, mit Steinen, die auf der Alm aufgelesen worden waren, errichtet. Weil es keine Spuren von Löchern oder Fundamenten für aufrechte Pfeiler gab, handelt es





Sl. 10: Dolga njiva. 1–3, 6–7 keramika, 4 železo, 5 bron. 1–3, 6–7 M.1 : 3, 4–5 M. 1 : 2.

sich vermutlich um einen Blockbau. Das schnell errichtete Steinfundament deutet darauf hin, daß es sich um ein äußerst funktionales Gebäude handelt, das für einen nur einige Wochen in den Sommermonaten dauernden Aufenthalt gedacht war. Es ist wesentlich schlechter gebaut als die Gebäude in den befestigten ständigen Höhensiedlungen, wohin sich die Bevölkerung aus den Städten und aus dem Flachland in der ersten Hälfte des 5. Jh. zurückgezogen hatte. Die spätantike Siedlungsstelle auf der Dolga njiva kann man weder mit den Verkehrswegen noch mit dem Bergbau in Verbindung bringen. Die natürlichste Erklärung ist, daß es sich um eine Sommerwohnstätte von Hirten handelt.

Die Siedlungsstellen im Hochgebirge wurden verlassen Ende des 6. oder zu Beginn des 7. Jh. und es gibt keine archäologischen Spuren, die sie in das Frühmittelalter datieren würden. Man kann momentan nicht archäologisch den Kontakt zwischen den Romanen und den Slawen im Hochgebirge beweisen.